

yuş şekillerini de benimsemişlerdir. *şö* (*sü* yerine), *bo* (*bu* yerine), *üküş* (*öküş* yerine), *üze* (*öze* yerine) v.b.

Nâşirler metnin tarihi hakkında bir tahminde bulunmamışlardır. Ancak eser, kitaba eklenen faksimilelerden anlaşıldığı kadariyle Moğul devrine takaddüm eden eserlerden daha geriye gitmese gerekir. Yazı dışında bazı ifâde tarzları ile yabancı sözlerin kullanılış şekilleri de bu fikrimizi desteklemektedir. 20. sahife 42. satırdaki *trişakana* «üçlü sığınma formülü» ibâresini *namo buday-a: namo d(a)ırmay-a: namo sanggay-a* şeklindeki yeni kullanılışıyla görüyoruz. Daha ziyade Hintçe formülün aynen çeviri yazısı gibi. Halbuki daha eski Budist metinlerinde, meselâ Sekiz Yükmek'te bu formül Soğdçadan geçmiş olan *namo but namo dram namo sang* şekli iledir.

Dizinde kelimelerin çekimli ve terkipli şekilleri, mümkün olduğu kadar ayrıntılı bir şekilde gösterilmeğe çalışılmıştır. Kelimelere anlamlar verilmiş, ancak indeksin düzenlenmesinde birden fazla anlamda kullanılan bir söz değişik anlamlarına göre sıralanmıştır.

Her ne kadar, gayesi dizinden çok gramer hususiyetlerini belli bir açıdan belirtmek olduğu anlaşılan «gramatikal indeks» bölümü de ana dizin gibi alfabetik düzenlense ve ekler onun içinde alfabetik olarak verilse idi, daha faydalı olurdu kanaatindeyiz.

Çok zengin olan notlarda, metnin anlaşılmasında kolaylık sağlanması yanında bir çok teknik özel deyimlerin yeni açıklamaları yer almıştır. Özellikle şimdiye kadar neşri bilinmeyen yabancı sözlerde Hintçe /Çince/Moğulca kaynaklar gösterilerek son derece dikkate değer açıklamalar yapılmıştır. Meselâ D173 numaralı not buna güzel bir örnektir.

Nâşirleri bu güzel yayımlarından dolayı kutlularız.

Ali F. Karamanhoğlu

KLAUS RÖHRBORN, *Eine uigurische Totenmesse*, Text, Übersetzung, Kommentar. Mit 64 Faksimiles auf 64 Tafeln. Schriften Zur Geschichte Und Kultur Des Alten Orients 4, Berliner Turfantexte II, Akademie-Verlag, Berlin 1971, 64 s. -64 levha ile-

Eser, ferdin kendi günahlarını bertaraf etmek için değil, Samsara (canlıların içerisinde bulunduğu âlem)'da ıstırap çeken yaratıkların günahlarının kaldırılması için düzenlenen ayinlerde okunan bir ney'i dua kitabıdır. Bu metnin okunması ile hâsıl olan sevap (punya-büyan) ferdin ölmüş aile ef-

râdına tevcih edilir. Bundan eserin ölü gömme merasimlerinde kullanıldığı ortaya çıkar. (Bu hususun izahı ve islâmî gelenekte karşılaştırılan hususlar için bk, Ş. Tekin, *TDED*, XX, 233-245).

Eserin tamamı 40 bölüm olup, bu bölümler de ayrıca küçük bölümlere (tegziñç'lere) ayrılmıştır. Eserin elde bulunan ve yayınlanan kısmı 25 in sonundan 37in sonuna kadardır. Bazı varakların da baş tarafındaki satırlar kopuktur. Nâşirin ifadesine göre kenardan kopuk olan kısımlar yayınlanmamıştır. Hâlbûki bu gibi eserlerin elimize geçiş şekillerini göstermesi bakımından hiç değilse bu kopuk parçalardan fotoğraf konulsa idi, faydalı olurdu.

Eserin hemen her bölümü yapı bakımından aş. yk. aynı biçimde düzenlenmiştir.

1. Önce selâmetleri için duâ edilecek varlıklar zikredilir,
2. Sonra o bölümün hazırlatırılması için manastıra maddî bağışta bulunmuş olan kimseler zikredilir,
3. Burkan, bodhisattvalar ve üç cevher (erdini)'e duâ,
4. Bütün bunlardan çıkan sevabın ıstırap çeken yaratıklara tevcihi,
5. Sonuna doğru canlı varlıkların işledikleri veya işleyebilecekleri günahlar zikredilir, arkadan genel bir duâ gelir ve herkesin Burkan mertebesine ulaşması niyaz olunur. Hattâ öyleki bu merâsim sırasında bile duanın olumlu etkisinin gerçekleşmekte olduğuna inanılmaktadır.

Kitabın adı olan *Ƙşanti ƙılguluğ nom bitig* adı, kitabın kapağında belirtilse idi, daha iyi olurdu. Çünkü kapağa konulan isim olan *Eine uigurische Totenmesse* (Uygurca bir ölüm ayini) eserin asıl adının tercümesi olmayıp, nâşir tarafından verilmiş bir isim, hattâ yorumdur. Yanlış olmamakla beraber okuyanı şaşırtabilir.

Diğer bir çok Uygurca metnin kaderinde olduğu gibi neşredilen metin de ikiye ayrılmış olup, bunlardan çoğu Berlin İlimler Akademisinde bulunmaktadır. Burada U işareti ile gösterilmiştir. Pek az bir kısmı Batıda (önce Mainz, sonra Marburg, şimdi de Batı Berlin'de)'dir. Burada bir noktaya işaret etmek istiyoruz. Metnin Batıda bulunan parçalarına nâşir, *Tekin*'in numaralarını vermiş. Hâlbûki *Tekin*, bu parçaların kataloğunu yapmış kimse olup, bu parçaların her birinin başında kendi işâretleri (Mainz, Marburg ...vs) vardır. Bu husus, ileride parçalanmış metinlerin aslını görmek, kontrol etmek isteyenleri yanıltabilir.

Nâşir, yazı çeşidi ve imlâ biçimlerine bakarak metnin nisbî tarihlenmesi hakkında bir fikir beyan etmemektedir. Neşredilen metin, Uygurca eserlerin gelişme tarihi içerisinde herhalde Moğul devrine hemen takaddüm eden yıllardan daha gerilere gitmemektedir. Aşağı-yukarı XI.-XII. asırlarda yazılmış olduğu tahmin edilebilir.

Metinle birlikte Almanca tercümenin de verilmesi çok önemli ve faydalıdır. Bilhassa Türklük dünyasının bu devresindeki eserlerin araştırılmasında Türkoloğ olarak bizler daima budoloji ve sinoloji gibi yardımcı disiplinlerin yardımına muhtacız. Bu yardım olmadan hiç bir uygurca metin tam olarak neşredilemez. Bu yardımların ciddi bir şekilde sağlanabilmesi için onların dikkat ve ilgilerini çekmeliyiz. Bu dikkat ve ilgi de işte böyle açıklanmalı Uygurca metinlerin çoğalmasında sağlanmış olur.

Bu neşirde, serinin ilk neşrinde olduğu gibi yine eski transkripsiyon sistemi uygulanmışsa da, bir değişiklik olarak, iki ayrı sese tekabül eden harflerde (Ü=ö, ü, U=o, u, Q=k, ğ, K=k, g, için) büyük harf tercih edilmekle okunmuş okuyucuya bırakılmış veya şimdilik bir mesele olarak ortaya konulmuştur. Bu herhalde R. Giraud'ün Tonyukuk âbidesi neşrinde (*L'inscription de Baintsokto*, Paris 1961) kullandığı çeviriyazı sisteminden mülhem olsa gerektir. Ancak orada bu bir sistem olarak bütün bu çift okunabilen harfler için kullanıldığı halde, bu neşirde sadece nâşirin kendisince tereddütlü addedilen kelimelerde kullanılmıştır. Meselâ *üze* kelimesinde böyle bir duruma ihtiyaç görülmemiş de *Üd* «zaman» kelimesinin okunuşu okuyucuya terk edilmiştir. Bu husus *bökün, törlüg, üküş ...* vs gibi kelimelerde uygulanmıştır.

Yazılmayan ünsüzler ise parantez içerisinde gösterilmek suretiyle belirtilmiştir.

Eserin en eksik ve zayıf yeri muhakkak ki Dizin'dir. Dizin'de kelimeler, anlamları verilmeden, alfabe sırasına konmuş ve çekimli-terkipli şekiller de belirtilmemiştir. Dizin bu hâliyle bu güzel yayından istifadeyi son derece güçleştirmektedir.

Bu eseri ile bize yeni bir Uygur metnini kazandıran K. Röhrburn'u kutularız.

Ali F. Karamanlıoğlu